

چالش‌های عمده تألیف فرهنگ دوزبانه ژاپنی-فارسی

دکتر سید آیت حسینی ©

استادیار گروه زبان و ادبیات ژاپنی، دانشکده زبان‌ها و ادبیات خارجی، دانشگاه تهران،

تهران، ایران

ayathosseini@ut.ac.ir

دکتر بهنام جاهدزاده

استادیار گروه ایران‌شناسی دانشکده مطالعات خارجی، دانشگاه اوساکا،

اوساکا، ژاپن

jahed@lang.osaka-u.ac.jp

واژه‌های کلیدی: فرهنگ دوزبانه، فرهنگ‌نگاری، زبان ژاپنی، زبان فارسی.

با این که چند دهه از آغاز رابطه فرهنگی بین ایران و ژاپن می‌گذرد، تاکنون تعداد بسیار کمی فرهنگ دوزبانه ژاپنی-فارسی تألیف شده‌اند که اغلب آن‌ها حجم اندکی دارند و در حقیقت، بیشتر، فهرست واژه‌های ضروری هستند، در تألیف هیچ‌یک از آن‌ها از روش‌های نوین فرهنگ‌نگاری استفاده نشده است و تقریباً همه آن‌ها برای کاربران ژاپنی‌زبان تألیف شده‌اند. همچنین پژوهش‌های چندانی نیز درباره فرهنگ‌نگاری ژاپنی-فارسی در ایران یا ژاپن انجام نشده است. به همین دلیل، نگارندگان از سال ۱۳۹۴ دست‌اندرکار تألیف یک فرهنگ دوزبانه ژاپنی-فارسی بر اساس اصول نوین فرهنگ‌نگاری برای استفاده زبان‌آموزان ایرانی هستند.

از میان فرهنگ‌های ژاپنی-فارسی موجود، تنها فرهنگ لغت قابل‌اعتنایی که شکل و محتوایی پذیرفتنی دارد و در غیاب فرهنگ‌های جایگزین در ایران نیز استفاده می‌شود، «فرهنگ دوزبانه ژاپنی به فارسی معاصر» تألیف تسونه‌تسو کورویاناگی^۱ است. این فرهنگ با ۲۵۰۰۰ سرواژه، علاوه بر توضیحات معنایی، شامل آوانگاشت، اطلاعات ریشه‌شناختی، طبقه دستوری و اطلاعات سبکی نیز هست؛ اما مشکل اساسی این فرهنگ آن است که برای استفاده فارسی‌آموزان ژاپنی طراحی شده است و استفاده از آن برای کاربران فارسی‌زبان دشواری‌های بسیاری دارد. به‌علاوه، این فرهنگ با روش‌های

^۱ 黒柳恒男 (Kuroyanagi Tsuneo)

سنتی تألیف شده و در کلان‌ساختار و خردساختار آن هماهنگی و انسجام وجود ندارد [حسینی، ۱۳۹۵].

این جستار به معرفی و طبقه‌بندی عمده‌ترین مشکلات و چالش‌های فرهنگ‌نگاری ژاپنی-فارسی و ارائه راهکارهایی برای رویارویی با آن‌ها اختصاص دارد. اساساً چالش‌های پیش روی فرهنگ‌نگاری ژاپنی-فارسی را می‌توان به دو دسته چالش‌های عمومی و چالش‌های اختصاصی تقسیم‌بندی کرد. چالش‌های عمومی مشکلاتی هستند که کم‌وبیش در تهیه هر فرهنگ دوزبانه‌ای وجود دارند؛ اما چالش‌های اختصاصی دشواری‌هایی هستند که به‌طور خاص به دلیل تفاوت‌های زبانی، فرهنگی، اجتماعی و اقلیمی بین ایران و ژاپن پیش می‌آیند. این پژوهش به دسته دوم یعنی چالش‌های اختصاصی فرهنگ‌نگاری ژاپنی-فارسی می‌پردازد.

چالش‌های اختصاصی را نیز می‌توان به دو دسته غیرزبانی و زبانی تقسیم کرد. چالش‌های غیرزبانی آن دسته از دشواری‌ها هستند که زایدۀ تفاوت‌های عمیق فرهنگی، اجتماعی و اقلیمی بین دو جامعه زبانی‌اند. جامعه سلسله‌مراتبی ژاپن که حاصل قرن‌ها حکومت فئودال‌ها و نظامیان است، ترکیب شینتوئیسم و باورهای کهن ژاپنی با قرائت خاص این مردم از بودیسم، اقلیم و جغرافیای خاص ژاپن و پوشش گیاهی و جانوری منحصربه‌فرد آن همگی موجب می‌شوند ارائه توضیحات معنایی برای برخی واژه‌های پیش‌یافتادۀ زبان ژاپنی که بسامد بالایی در این زبان دارند، بسیار دشوار باشد و فرهنگ‌نگار ناگزیر از آوردن توضیحات مفصل دانش‌نامه‌ای شود.

برای مثال واژه *hot oke*^۱ علاوه بر اشاره به شخص بودا و تمثال‌ها و مجسمه‌های او، برای اشاره به کسانی که به بیداری و روشنی عرفانی رسیده‌اند، قدیسان و راهبان اعظم، افراد نیک‌نفس و صالح، پیروان دین بودا و همچنین برای اشاره احترام‌آمیز به درگذشتگان و ارواح آن‌ها نیز استفاده می‌شود و معنای ضمنی «آرامش» و «استغنا» نیز دارد. ارائه توضیحات قانع‌کننده درباره همه این معناها و کاربردها و روابط بین آن‌ها نیازمند آشنایی مخاطب با گفتمان دینی فرهنگ مقصد است.

همچنین جغرافیا و آب و هوای متفاوت دو کشور موجب شده است که برخی حیوانات و گیاهان در یکی از دو کشور، مشابهی در کشور دیگر نداشته باشند. به همین دلیل، مثلاً ارائه معادل برای نام بسیاری از گیاهان و جانوران دریایی ژاپن در زبان فارسی بسیار دشوار است و فرهنگ‌نگار ناگزیر به ارائه توضیحات مفصل دانش‌نامه‌ای خواهد بود. چالش دیگر، نمونه‌هایی هستند که یک گونه گیاهی یا جانوری در یک کشور، به ظاهر معادلی در زبان کشور دیگر دارد، درحالی‌که مصداق‌های دو واژه ژاپنی و فارسی در جهان خارج دقیقاً یکسان نیستند. به دیگر سخن، جانوران و گیاهانی در دو کشور وجود دارند که به دلیل برخی شباهت‌ها، فرهنگ‌های دوزبانه آن‌ها را یکسان در نظر می‌گیرند، اما در حقیقت تفاوت‌های زیست‌شناختی یا کاربردی اساسی بین آن‌ها وجود دارد؛ مثلاً برخی فرهنگ‌های دوزبانه ذیل

۱. ۱۸

سرواژهٔ /urɪ/ معادل «خریزه» را درج می‌کند. یا فرهنگ کورویاناگی سه معادل «خیار»، «خریزه» و «طالبی» را آورده است، درحالی‌که /urɪ/ ژاپنی که یکی از صیفی‌جات خاص این کشور است و از دوران باستان میوهٔ مطلوب تابستان بوده و در ادبیات نیز نقش پررنگی دارد، در حقیقت با «خیار»، «خریزه» و «طالبی» تفاوت اساسی دارد. به‌طور کلی کم بودن اشتراکات فرهنگی و تفاوت عمیق بین اقلیم دو کشور ارائهٔ معادل برای بسیاری از واژه‌ها را به یکی از چالش‌های اساسی فرهنگ‌نگاری بدل می‌کند.

نوع دوم چالش‌های اختصاصی این حوزه دشواری‌های ناشی از مسائل زبانی است. پژوهش [Hosseini and Jahedzadeh ۲۰۱۸] پیش‌تر به مشکلات مربوط به آوردن اسم‌های مشتق از فعل^۲ در فرهنگ‌های دوزبانهٔ ژاپنی پرداخته است؛ اسم‌هایی مانند /hatarak-i/ به معنای «کار» که از فعل /hatarak-u/ به معنی «کار کردن» مشتق شده‌است. همچنین، [Hosseini and Jahedzadeh 2019] به مشکل تعیین میزان اطلاعات دستوری لازم در مدخل‌های فرهنگ‌های دوزبانهٔ ژاپنی اشاره کرده است. علاوه بر چالش‌های یادشده، زبان فارسی و زبان ژاپنی به لحاظ تکوینی و رده‌شناختی به گروه‌های متفاوتی تعلق دارند که موجب می‌شود سازوکارهای معنایی، نحوی و ساخت‌واژی متفاوتی داشته باشند؛ برای مثال، نظام طبقه‌بندی واژه‌ها به طبقات واژگانی^۳ مختلف در دو زبان بسیار متفاوت است. بسیاری از مفاهیمی که در زبان ژاپنی با یک طبقهٔ واژگانی خاص (اسم، صفت، فعل...) بیان می‌شود یا در زبان فارسی هیچ معادلی در آن طبقه ندارد یا معادل دقیق‌تر و پرکاربردتر آن متعلق به طبقهٔ واژگانی دیگری است که این می‌تواند برای کاربری که معمولاً به دنبال معادلی از همان طبقهٔ واژگانی است، گیج‌کننده و سؤال‌برانگیز باشد.

مثلاً مفاهیم «گرسنه» و «تشنه» که در زبان فارسی با صفت بیان می‌شوند، معمولاً در زبان ژاپنی به ترتیب با گروه‌های فعلی /onaka-ga suku/ (خالی شدن شکم) و /nodo-ga kawaku/ (خشک شدن گلو) بیان می‌شوند. البته می‌توان صفت‌ها یا اسم‌هایی با این معنا در زبان ژاپنی نیز یافت، اما این واژه‌ها کاربردهای محدود و بسامد وقوع پایینی دارند. چالش دیگر مرتبط با این موضوع آن است که هم در زبان فارسی و هم در زبان ژاپنی واژه‌های بسیاری وجود دارند که به بیش از یک طبقهٔ واژگانی تعلق دارند [Jahedzadeh 2019] و همین مسئله دقت مضاعف فرهنگ‌نگار در کار را طلب می‌کند.

مشکل عمدهٔ دیگر آن است که در زبان فارسی تمایز اساسی بین زبان گفتاری و زبان نوشتاری وجود دارد، اما در زبان ژاپنی، با اینکه تمایز مشابهی نیست، گونه‌های زبانی اجتماعی مختلفی نظیر

^۱ 瓜

^۲ deverbial nouns

^۳ 働き

^۴ 働く

^۵ word class (part of speech)

^۶ お腹が空く

^۷ 咽喉が渴く

گفتار فروتنانه^۱، مؤدبانه^۲، محترمانه^۳ و دوستانه^۴ وجود دارد که این ناهمخوانی تمایز بین زبان گفتاری با نوشتاری در فارسی با تمایزهای یاد شده در ژاپنی و ارائه توضیحات معنایی و معادل‌های دقیق به لحاظ سبکی و کاربردی را با چالش مواجه می‌کند.

یکی دیگر از چالش‌های اساسی این حوزه رواج بسیار گسترده نمادپردازی آوایی^۵ در زبان ژاپنی است که شامل نام‌آواها^۶ و نمادآواها^۷ می‌شود. نام‌آواها تقلید صداهای واقعی جهان خارج در زبان هستند و نمادآواها که برگرفته از نام‌آواها یا واژه‌های دیگرند، برای توصیف حالت یا وضعیت خاصی به کار می‌روند؛ مثلاً نمادآوای /piripiri/ می‌تواند به صورت قید در معنای «انجام کاری با اضطراب و تنش» به کار رود. زبان فارسی با این که نام‌آوا دارد، برخلاف ژاپنی نظام گسترده نمادآواها را ندارد. اغلب نمادآوای ژاپنی واژه‌های معادل در زبان فارسی ندارند و همین مسئله ارائه توضیحات معنایی را برای آن‌ها دشوار می‌کند.

References

منابع

۱. حسینی، سید آیت (۱۳۹۵). بررسی و نقد «فرهنگ یک‌جلدی فارسی به ژاپنی و ژاپنی به فارسی معاصر». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۴۱، ۹۹-۱۲۰.
2. Hosseini, Ayat and Behnam Jahedzadeh (2018). The Status of Deverbal Nouns in Japanese Bilingual Dictionaries. *Frontier of Foreign Language Education*, 1, 83-96.
3. Hosseini, Ayat and Behnam Jahedzadeh (2019). On Presenting Word Class Information in Japanese Learners' Bilingual Dictionar. *Frontier of Foreign Language Education*, 2, 67-82.
4. Jahedzadeh, Behnam (2019). Ambiguity and Flexibility of Persian Word Class. *Frontier of Foreign Language Education*, 2, 53-66.
5. Kuroyanagi, Tsuneo (1998). *Pe-Nichi/Nichi-Pe Gendai Perushiago Jiten [Modern Persian-Japanese and Japanese Persian Bilingual Dictionary]*, Tokyo: Daigaku Shorin.

---

¹. humble
². polite
³. honorific
⁴. casual
⁵. sound symbolism
⁶. 擬音語・擬声語 (giongo/giseigo)
⁷. 擬態語 (gitaigo)